

МЯСТОТО НА КОГНИТИВНИЯ ДИСОНАНС В ПРЕВОДАЧЕСКАТА ЕПИСТЕМА

Юлиана Чакърва

Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

The Theory of cognitive dissonance is one of the theories used as a point of reference in the recently emerging cognitive approach in translation studies. It has been applied to studying the process of translation by V. D. Voskoboynik. The paper gives an overview of how the theory is used to describe the place of this cognitive phenomenon in the translator's episteme. Application of the theory by other scholars, as well as ways to use it in the process of translator training, are outlined.

Key words: translator's cognitive dissonance, translation process, cognitive approach to translation studies

Настоящото изследване е продължение на предишна наша разработка, представила научния контекст на социалната психология, в която възниква и функционира **теорията за когнитивния дисонанс** (Чакърва 2011). Предложена през 50-те години на XX век от Леон Фестингър (вж. Фестингър 1957) в парадигмата на теориите за когнитивната консистентност, тя става значително по-популярна от всички тях и генерира както многобройни полемики, така и експерименти, разсъждения, ревизии. Тази теория е свидетелство за това, че когнитивизмът като школа на мисълта навлиза през този период в много сфери на хуманитарното знание, че науките стават интердисциплинарни, като все повече се фокусират върху познавателните процеси и рефлексията на окръжаващата действителност от индивида, организацията на опита и знанията, концептуализацията на света. **Основният ѝ постулат може да бъде формулиран така: в менталното пространство на индивида елементите от знание са разположени в кластър, които трябва да се намират в състояние на хармония помежду си. При дисбаланс между две релевантни по отношение на една към друга в даден дискурс когниции възниква вътрешно напрежение, мотивиращо промяна в поведенческите когнитивни**

елементи или в поведението с цел разтоварване на напрежението и постигане на консонанс. Проведени са десетки експерименти за проверка, а също и за илюстрация на факта, че степента на когнитивния дисонанс зависи от важността на когнициите за индивида. Както може да се види, обхватът на теорията има както социални, така и философски измерения: в стремежа за преодоляване на разрива между собствената когнитивна система и външното информационно пространство монологичното светоосъзнаване се модифицира в диалогично, а различните хипостази на проявата на въпросното състояние се характеризират от изследователите като действено-познавателно отношение на индивида към света наоколо.

Теорията за когнитивния дисонанс, за негативната движеща сила, или „негативния драйв“ (Арънсън 1997), използвана широко при разработването на теорията за комуникацията и теориите за вземане на решения, все още не е получила адекватно приложение в лингвистиката. Тя обаче е една от концептуалните рамки, използвани, макар и засега не много широко, през последните години в постепенно отварящото се към когнитивната парадигма преводознание¹. Автор на идеята, която е истински качествен скок в теорията на превода, е **професор Г. Д. Воскобойник** от ИГЛУ – Иркутския държавен лингвистичен университет (вж. Воскобойник 2002, Воскобойник 2004). В дисертацията си за доктор на филологическите науки лингвистът не само прилага гореспоменатата теория в контекста на преводния процес, но и представя диалектичното взаимодействие на когнитивния дисонанс с тъждеството като категория на познанието, което според него може да послужи за основа на обща когнитивна теория на превода. За да докаже това свое твърдение, ученият изследва ролята на тези два феномена като детерминанти на преводаческата епистема: под последния феномен се разбира системата от специални знания на преводача. Г. Д. Воскобойник разглежда преводаческата епистема в много широки граници, като намира логическа връзка между процесите в менталните пространства на начинаещия и професионалния преводач.

Такъв подход като цяло е нов за теорията на превода. Дори привържениците на идеята, че предметът на тази дисциплина е именно процесът на превода, дълго време разбират под това предимно процеса на трансформиране на изходния текст в текст на целевия език, т.е.

¹ Теорията за когнитивния дисонанс е приложена в лингвистичен контекст и при анализа на английския дипломатически дискурс с цел да се опишат адаптивните стратегии при избора на речеви средства в опит да се премахне или намали нежеланото състояние на напрежение (вж. Вебер 2004).

текст, построен с единиците на целевия език. Това естествено води до съсредоточаване на вниманието върху симетриите и асиметриите между езиковите системи на два конкретни езика и облигаторните или факултативните трансформации. В последно време обаче все повече се обръща внимание на факта, че процесът на превода като специфичен компонент на комуникацията е **човешка дейност**, която може да се изследва в концептуалната рамка не само на структурната, но и на когнитивната лингвистика, психолингвистиката, социолингвистиката, философията и т.н. Такава интердисциплинарност обогатява възможностите за нови отговори на стари въпроси и като цяло – за ново обглеждане на пространството на превода, на процедурата за преминаване на информацията от продуктора към реципиента при двуезиковата комуникация с фокусиране върху преводача, неговите действия и избор.

Г. Д. Воскобойник дава следното определение за състоянието на когнитивен дисонанс в процеса на превода: „[...] осъзнаване на ограниченията при избора на средства в преводния език, необходими за изпълняването на една от двете ключови интенции в преводаческата дейност (или ‘съответствие на структурата’, или ‘съответствие на целта’) по съвкупните параметри на дискурсите на изходния и преводния език“² (Воскобойник 2002: 14).

Преди да преминем към фокуса на този подход – прилагането на теорията за когнитивния дисонанс в контекста на превода, ще обърнем внимание на още една негова страна, която също е в унисон с новите лингвистични тенденции и се различава от традиционните транслатологични разбирания. Става въпрос за трактовката на **опозицията текст / дискурс** и разграничаването на конституентите от гледна точка на най-актуалния подход по този въпрос. Традиционното преводознание, макар и да отбелязва разликата между съпоставителното езикознание с делението на езикови нива и теорията на превода, която в крайна сметка отчита резултатите в завършените текстове, не излиза извън структуралистичните рамки и терминология при коментара на текстовите паралели (напр. Васева 1982: 18–19). Както виждаме в изследванията от последните години (вж. за това подробно в Чакърва 2010), опозицията текст / дискурс придобива ново измерение, при което текстът се възприема преди всичко като нещо статично, докато дискурсът е динамично явление, синхронен процес на продукция и рецепция на текста (Кубрякова, Александрова 1997), „вербализирана

² Тук и надолу преводът на цитатите от руски е наш – Ю. Ч.

речемисловна дейност [...] която има както собствено лингвистичен, така и екстралингвистичен план“ (Красних 2001: 203). За съвременното преводознание е релевантно и следното разбиране: „дискурс = общуване = процес на пораждаване на текста от говорещия (в социалния контекст) + текст + процес на интерпретация на текста от адресата (в социалния контекст)“ (Егорова 2003: 10). Така революцията в парадигмата на лингвистиката се осъществява чрез прехода от семантична към прагматична лингвистика на текста.

Една от изходните точки в изследването на Г. Д. Воскобойник е априорното твърдение, че структурата на дискурса и основните му компоненти са достатъчна база за заключение относно когнитивните закономерности на преводаческия процес и динамиката на преводаческата епистема в процеса на превода на отделен текст и на развитието на професионалните знания (Воскобойник 2004). Разработката на понятието „преводачески дискурс“, освен че е принос за теорията на дискурсивния анализ, е адекватно на съвременното, ориентирано към човека, езикознание. Разглеждането на превода в когнитивно-дискурсивната парадигма ни позволява да го характеризираме като един от видовете дискурсивни практики. Дискурсът на преводача, въплъщаващ се в текста на превода, е набор от принципи и стратегии, от които той се ръководи и които могат да послужат за ориентир на други преводачи. Той също така се определя като среда, в която се откриват вариантите на предложениния модел на преводния процес.

Типологията на дискурса, възприета в работата на Г. Д. Воскобойник, е известната в руското езикознание **опозиция институционален / персонален дискурс**, създадена въз основа на социолингвистични критерии (вж. напр. сборника с научни трудове Волгоград 2000 и по-конкретно статията на Карасик в него: Карасик 2000: 5–20). В нея обаче лесно се разпознават първите два члена на предложената още в средата на 70-те години от К. Райс класификация: **информативен / експресивен тип на текста** (третият е наречен **оперативен** – това са апелативните текстове), които пък от своя страна се основават на предложената от К. Бюлер класификация на основните функции на езика (Райс 1976: 97–100). Разграничаването на типовете дискурс е релевантно в нашия случай, защото определя противоположните вектори на преводаческия дискурс и обуславя различия в когнитивния дисонанс.

Един фундаментален за преводознанието въпрос – **опозицията еквивалентност / адекватност**, е представена през призмата на философията като позитивистка и феноменологична разновидност на

тъждеството. Няма да навлизаме в подробности за задълбочено представените гледни точки на този философски феномен – от Аристотел до Б. Ръсел и от Плотин до Гадамер (на този въпрос е посветена почти половината от изследването). Като развитие на идеята за общофилософските основи на тъждеството в качеството на един от основните принципи на превода, изразявана и в други изследвания преди това, работата заявява и показва връзката между тъждеството и когнитивното състояние на преводача. „На интенционалния хоризонт на човешкото съзнание в хода на решаване на уравнението винаги е тъждеството [...], но тук невинаги има симетрия“ (Воскобойник 2004: 12). Понякога разрешаването на дилемата между позитивисткото и феноменологичното тъждество е свързано с характера на превеждания текст. Но това е само един от определящите фактори. Другите фактори могат се определят от стремежа към усъвършенстване у преводача, със съзнанието на друг индивид в същия времеви план, извършващ същия превод, от антиципацията за реципиента, могат дори да излизат извън пределите на семиосферата на епохата. Затова и решенията, особено при художествения превод, са частични или относителни, или както заключава авторът на *Страстта на твореца за ред*, излиза, че „няма окончателни отговори, въпреки че има окончателни въпроси“ (Дженкинс 2009: 14).

В основата на когнитивния дисонанс лежи съмнението – в това, дали е направен правилният избор при неизбежните лингвистични и културни различия. Ако използваме съвременния софтуерен език, можем да кажем, че преводачът се намира в състояние на **когнитивен дисонанс „по подразбиране“** (by default). На първо място заради осъзнаването на различията между изходния и целевия език, между двете култури и различните асоциации на техните представители, а оттам и на невъзможността да се продуцира преводен текст, който напълно притежава всички смислови отенъци на оригинала. Но такова осъзнаване на вечната апория между преводимото и непреводимото и търсенето на баланс между форенизиращия и доместикиращия³ превод са конструктивни, водещи към усъвършенстване.

Несъвпаденията между езиците са често споменавана **причина за смисловите грешки и несъответствия** при превода. Несъвпаденията обаче на предметните, лингвистичните и т.нар. интертекстуални тезауруси са само една от причините за когнитивния дисонанс. Също толкова значими са екстралингвистичните причини, между ко-

³ Термините са на Вентути: Вентути 1995, като под първия термин се разбира буквален, остранносттаващ, а под втория – смислов, уподобяващ.

ито и когнитивните. Психологически факт е, че знанието на езика източник и езика цел в абсолютно еднаква (висока) степен е теоретична фикция дори и по отношение на билингвите (вж. разсъжденията на Ж. Мунен по този въпрос: Мунен 1978 и приведеното от него мнение на Фогт, Фогт 1954: 369). Тук трябва да споменем и ролята на асоциациите у носителите на различни езици и култури. „Сложността на превода, поне на художествена литература, се задълбочава още и от това, че думите, словосъчетанията и даже отделните звукове или букви са свързани в съзнанието на носителите на езика не само с определени значения, но и с определени асоциации и *предаването им при превода очевидно въобще не е възможно*“⁴ (Мирам 1999: 64). Колкото и да е точен и пълен по отношение на езиковите знаци преводът на български на *изречението In High School he was on the football team, he made it to conference and sectional championships on the wrestling team and he was elected Homecoming King* (В гимназията той участва в отбора по американски футбол, стига до шампионатите по борба на ниво секция и конференция и е избран за Мистър / Крал на бала), той не е в състояние да предаде цялата гама от асоциации, която носят на американеца културноспецифичните маркери „*гимназиален отбор по американски футбол*“, „*Мистър / Крал (на ежегодното гимназиално тържество)*“ – като социален статус и характеристика на субекта, включително и като референция на реципиента назад във времето...

Параметрите, по които се характеризира когнитивният дисонанс, са **степен** (за това говори още Фестингър), **разновидности**, **нива**. Ако транспонираме степента на проява на феномена в контекста на превода, ще получим следните каузатори на това състояние:

- важността на извършвания превод за субекта;
- интензивността на осъзнаване на апорията между преводимостта и непреводимостта;
- способността / неспособността на преводача да постигне разрешаване на конфликта.

В конкретния контекст определяща роля играят също така:

- антиципацията на трудностите на процеса;
- самооценката на собствените способности и потенциал за справяне със задачата.

Г. Д. Воскобойник разграничава **следните разновидности** на когнитивния дисонанс на преводача:

⁴ Курсивът е на автора.

- аксиологически дисонанс. Тази разновидност е свързана с несъвпаденията на различни културни маркери, на лингвистичните и паралингвистичните елементи. Това е водеща разновидност при превод на художествен текст;

- информационно-психологически дисонанс;
- личното отношение на преводача към човека, към идеята;
- самооценката на собствената професионална дейност на преводача;

- дисонанс на вероятностните очаквания. Това всъщност представлява съзнанието на преводача за потенциалните трудности в комбинация с липсата на възможност за точното прогнозиране на параметрите на времето и мястото, т.е. на хронотопа (в значението, в което терминът се употребява в социалната психология, това е съответната комуникативна ситуация), в който те могат да се появят.

Нивата на когнитивния дисонанс се разграничават въз основа на диалектичното взаимодействие между трите страни на вербалната комуникация – системата (езика), текста (речта) и речевата дейност (дискурса) (Воскобойник 2002: 16–28).

Първо ниво – това е нивото на взаимното отрицание. При него или се приема съществуването на твържество без наличие на когнитивен дисонанс, или се осъзнава невъзможността самостоятелно да се постигне твържество. Дисонансът възниква в когнитивното пространство „дискурс на изходния език – дискурс на целевия език“. За детерминанта на това ниво се смята концептуалната метафора „Текстът е жив организъм“, т.е. завършено цяло, без търсене и анализ на взаимодействието между част и цяло, на алтернатива изобщо. Преводът при такова ниво на когнитивен дисонанс се характеризира с общ стремеж към създаване на текст, който носи същия дух и атмосфера като оригинала и постига същата комуникативна цел, без да се обръща внимание на конкретния детайл.

Второ ниво – търсене на твържество и осъзнаване на когнитивния дисонанс в контекста на текстовете на изходния и целевия език. Според Г. Д. Воскобойник основен стремеж при преводача, намиращ се на това ниво, е **постигането на завършен смисъл на преводния текст чрез анализ на съотношението на частите му към цялото.** Тук дисонансът възниква в когнитивното пространство „дискурс (текст) на изходния език – дискурс (текст) на целевия език“.

Трето ниво – съответстващо на най-високото ниво на преводаческата компетентност. Тук вече се говори за **пълно 3D пространство на превода,** т.е. имаме осъзнаване на когнитивния дисонанс в кон-

текста на дискурса, на единството, образувано от езика и действителността на изходния и целевия език. Формулата тук съдържа следните конституенти: „система [текст (дискурс)] на изходния език – система [текст (дискурс)] на целевия език“ (за преводача на институционален дискурс) и „дискурс [текст (система)] на изходния език – дискурс [текст (система)] на целевия език“ (за преводача на персонален дискурс).

Работата на преводача на персонален дискурс, особено на поетически текст, при който са от изключително значение не само смисловият аспект (какво е казано), но и стилистичният (как е казано) и прагматичният (какво въздействие има казаното върху реципиента), се проследява най-трудно.

Както се вижда, нивата на когнитивния дисонанс се определят въз основа на направеното разграничение между институционалния и персоналния дискурс и са паралелни на компетентността на преводача, като първите две нива са характерни за допрофесионалното състояние на преводаческата епистема и едва третото маркира менталния статус на професионалния преводач. С други думи, нивата на когнитивен дисонанс са неразделно свързани с професионалното ниво на преводача и очертават еволюцията на преводаческата епистема от пълно отрицание на възможността за тъждество през акселериране на когнитивния дисонанс в търсенето на решения до триизмерното пространство на превода, където се постига възможно най-хармоничният резултат. Както е известно на преводачите обаче, и особено на тези, занимаващи се с художествен превод, колкото и да е хармоничен продуктът, рядко можем да кажем, че не е останало нещо недоизказано и до известна степен „изгубено в превода“, така че това когнитивно състояние на недоволство и търсене не е изцяло ликвидирано. Но този факт също има своето място в теорията: „остатъчният когнитивен ‘луфт’“ („остаточный когнитивный ‘зазор’“) е творчески стимул както за преводача – да се връща и да усъвършенства собствения си превод, така и за поколенията преводачи след него, търсещи своите отговори и своите пътища към тъждество и хармония.

Приложение на теорията

Известно недоумение буди фактът, че предложената теория се прилага относително ограничено. Очевидно заради убеждението, че каноните и договореностите в институционалния дискурс свалят от преводача необходимостта и риска да бъде първопроходец (Воскобойник 2004: 8), теорията се използва предимно при персоналния дискурс. Тя е в основата на изследване върху руския преводачески

дискурс на някои от Шекспировите сонети (Ивлева 2003). В работата детайлно е показана зависимостта между когнитивния дисонанс и нивото на преводаческата компетентност, заявена от Г. Д. Воскобойник, и е направен опит да се коментира с какви техники известни руски преводачи са намалявали когнитивния си дисонанс, стремейки се да постигнат интенциите си. Отново на поетическия преводачески дискурс, и то точно при превод на сонетите на Шекспир, е посветено и малко по-късното изследване на И. А. Русова (Русова 2008).

Развитие на теорията

Продължение на приложения в теорията на В. Г. Воскобойник когнитивен и лингвофилософски подход към преводаческата проблематика откриваме в разработения съвсем неотдавна от неговата докторантка Е. Ю. Куницина „**людически модел**“ на художествения превод въз основа на изследване (отново) на Шекспировия преводачески дискурс (Куницина 2011), който е инспириран и от диалогичната теория на превода на Д. Робинсън (Робинсън 1991). Основната му теза е „**Художественият превод е игра**“. Тогава преводачът се определя като „ЕГО играещо“, а оттам и „ЕГО рискуващо“. Една от основните причини за интенционалния риск на преводача играч е стратегическата неопределеност, обусловена от своя страна от несъвършенството/непълнотата на информацията (Куницина 2010: 70), което пък предизвиква у него когнитивен дисонанс. Преводаческият дискурс според тази теория може да се разглежда като метаигра на играта превод, резултатът от която е създаване на набор от правила за друга игра; тя се въплъщава в преводаческия дискурс като набор от принципи и стратегии на преводача, които могат да се използват от други преводачи.

Ако обобщим основните моменти в този нов поглед към транслатологичната проблематика, получаваме следното:

- Дава се много широко разбиране на обекта и предмета на преводознанието – наблюдения и над начинаещи преводачи, и над всеки, който извършва превод; според автора превод е всеки опит за междуезиков контакт. Теорията свързва в единна епистема знанието на професионалния и „наивния“ преводач;

- Предлага се широк контекст и за целта на превода въобще като човешка дейност – тъждеството, което се разглежда като епистологичен принцип на транслатологичната теория и практика. То е представено в двете му хипостази, без едната да противоречи на другата, без единствен и еднозначен отговор и (най-често не крайно) ре-

шение, зависещо от философски, исторически, културни и психологически фактори, по вечния път към Истината.

- Въвеждане и анализ на понятието „преводачески дискурс“;
- Обвързването на теорията за когнитивния дисонанс със състоянието на преводача и неговата преводаческа компетентност.

Представената теория притежава значителна обяснителна сила за когнитивния дисонанс и преводаческата епистема в поетическия дискурс, което може да бъде предмет на бъдещо изследване. Както видяхме обаче, с този апарат може да се опише и преводаческият дискурс на начинаещи или среднонапреднали преводачи, което поставя конституентите в един значително по-широк контекст, и всички, извършващи превод, в единна координатна система. Именно това ни се струва особено перспективно за преките ни цели при подготовка на бъдещи преводачи. Ако се съди по тяхната работа и коментари (т.е. преводаческият им дискурс), те изпитват нисък когнитивен дисонанс (първо или най-много второ ниво) – не осъзнават трудностите, които се изправят пред тях дори в институционален дискурс, а извършените преводи като цяло са далеч от желаното. До известна степен за нас беше неочакван фактът, че студентите, превеждащи от руски на български (при които бихме очаквали поне по-малко проблеми заради донякъде познатата лексика или по-разпознаваемата за тях вътрешна форма) – при това и билингви (където все пак руският е водещ), и даже носители на български като роден език – допускат не по-малко грешки от колегите си, превеждащи от английски: и смислови, и граматични, и стилистични. Така че като предварителна хипотеза на едно бъдещо изследване можем да представим следното твърдение: преди да мислим за преодоляване на когнитивния дисонанс при такива информанти, е необходимо те първо да осъзнаят, че в ситуацията на превода той съществува (да го признаят и дори потърсят), за да бъдат мотивирани да го преодоляват и по този начин да се усъвършенстват. Смятаме, че анализът на допусканите от тях грешки в контекста на казаното по-горе би допринесъл за намирането на успешни адаптивни стратегии и оптимални решения по пътя на трансформацията им в професионалисти. Ще се получи пълна хармония с основната идея на Л. Фестингър – свързването, или това, което Арънсън нарича „тесен динамичен съюз“ (Арънсън 1997), на когнитивното състояние с мотивацията.

ЛИТЕРАТУРА

- Арънсън 1997:** Aronson, E. *The Theory of Cognitive Dissonance: The Evolution and Vicissitudes of an Idea*. C. McGarty & SA Haslam (Eds.). *The Message of Social Psychology: Perspectives on Mind in Society*. Cambridge: MA, „Blackwell“, 1997: 20–35. Цит. по ел. версия: <<http://cognitive-dissonance.behaviouralfinance.net/>> (28.09.2011).
- Васева 1982:** Васева, Ив. *Теория и практика перевода*. София: „Наука и искусство“, 1982. 254 с.
- Вебер 2004:** Вебер, Е. А. *Опыт лингвистического исследования когнитивного диссонанса в английском дипломатическом дискурсе*. Дис. на соискание уч. степени кандидата филологических наук. Иркутск, 2004. 213 с.
- Венути 1995/2008:** Venuti, L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London and New York: „Routledge“, 1995/2008. 353 p./319 p.
- Волгоград 2000:** *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс*. Сб. научных трудов. ВГПУ. Волгоград: „Перемена“, 2000. 228 с.
- Воскобойник 2002:** Воскобойник, Г. Д. *Когнитивный диссонанс как проблема теории и практики перевода: Основные концептуальные положения*. Иркутск, 2002. 31 с.
- Воскобойник 2004:** Воскобойник, Г. Д. *Лингвофилософские основания общей когнитивной теории перевода*. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Иркутск, 2004.
- Дженкинс 2009:** Дженкинс, Д. *Страстта на твореца за ред. Теоретични ракурси към литературата и културата*. Пловдив: „Евро Принт“ ЕООД, 2009. Превод от английски: Ю. Чакърова. 399 с.
- Егорова 2003:** Егорова, М. А. *Дискурс и текст в аспекте перевода*. Вып. 1. Воронеж, 2003. 50 с.
- Ивлева 2003:** Ивлева, О. Г. *Способы выравнивания когнитивного диссонанса в переводе поэтических произведений (на материале сонетов Шекспира)*. Дипломная работа. Иркутск, 2003.
- Карасик 2000:** Карасик, В. И. О типах дискурса. // *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс*: Сб. научных трудов ВГПУ. Волгоград: „Перемена“, 2000, 228 с., 5–20.
- Комиссаров 1990:** Комиссаров, Вилен Н. *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва: „Высшая школа“, 1990. 253 с.
- Красних 2001:** Красных, В. В. *Основы психолингвистики и теории коммуникации*. Курс лекций. Москва: ИТДГК „Гнозис“, 2001. 270 с.
- Кубрякова, Александрова 1997:** Кубрякова, Е. С., О. В. Александрова. *Виды пространств текста и дискурса*. // *Категоризация мира: пространство и время*. Материалы научной конференции. Москва, 1997.
- Куницына 2010:** Куницына, Е. Ю. *Людическая модель перевода: переводчик как EGO играющее ed ipso EGO рискующее*. // *Известия Санкт-*

- Петербургского университета экономики и финансов.* 6 (66). Санкт-Петербург, 2010: 67–72.
- Куницина 2011:** Куницина, Е. Ю. *Лингвистические основы юридической теории художественного перевода.* Дисертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Иркутск, 2011, 474 с.
- Мирам 1999:** Мирам, Г. Э. *Профессия: переводчик.* Киев: „Ника-Центр“, 1999. 160 с.
- Мунен 1978:** Мунэн, Ж. Теоретические проблемы перевода. Перевод как языковой контакт. // *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике.* Москва, 1978, 36–41. Цит. по ел. версия: <<http://www.philology.ru/linguistics1/mounin-78.htm>> (20.09.2011).
- Райс 1976/1983:** Reiß, K. *Texttyp und Übersetzungsmethode.* Heidelberg, 1976/1983.
- Робинсън 1991:** Robinson, D. *The Translator's Turn.* Baltimore: MD, „Johns Hopkins University Press“, 1991. xviii, 318 p.
- Русова 2006:** Русова, И. А. Особенности когнитивного диссонанса при переводе поэтических текстов. // *Проблемы межкультурной коммуникации в теории языка и лингводидактике.* Материалы II Международной научно-практической конференции (Барнаул, 5–6 октября 2006 г.). В 2 частях / под ред. Т. Г. Пшёнкиной. Часть 2. Барнаул: БГПУ, 2006, 208–212.
- Фестингър 1957:** Festinger, L. *A Theory of Cognitive Dissonance.* Evanston: IL, „Row, Peterson“, 1957.
- Фогт 1954:** Vogt, H. Contacts of Languages. // *Word.* 1954, № 2–3, 365–374.
- Чакърова 2010:** Чакърова, Ю. *Местоимения и анафора в болгарском и русском текстах.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2010. 206 с.
- Чакърова 2011:** Чакърова, Ю. Парадигмата на теорията за когнитивния дисонанс и отношението ѝ към процеса на превода. // *Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.* Т. 48, кн. 1, сб. Б, 2010 – Филология, 251–262.